

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.30>

Л. А. Муцураєва

аспірант кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
ORCID: orcid.org/0009-0006-0111-2006

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОДАРУНКА ВІД НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ: ЗАРУБІЖНІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз доктринальних підходів до відмежування подарунка від неправомірної вигоди у публічній сфері з урахуванням зарубіжного та національного наукового доробку. Обґрунтовано, що дарування у сфері публічної служби має дуалістичну природу: воно може виступати як соціально прийнятна форма комунікації та водночас як інструмент прихованого впливу на службову діяльність публічних службовців. Доведено, що формальні критерії правової оцінки подарунків, зокрема їх матеріальна форма або вартісні межі, не забезпечують належної єдності адміністративно-правової кваліфікації, оскільки вирішальне значення мають оціночні чинники – джерело та мета надання блага, наявність очікуваної взаємності, зв'язок із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також соціальний і культурний контекст взаємовідносин сторін. На основі аналізу зарубіжних міждисциплінарних досліджень (правових, соціологічних, антропологічних, психологічних) показано, що у багатьох правопорядках особлива увага приділяється проміжним ситуаціям, у яких формально допустимий подарунок може набувати ознак неправомірної вигоди навіть за відсутності прямої домовленості чи значної матеріальної цінності. Встановлено, що ефективне регулювання цієї сфери ґрунтується на поєднанні адміністративно-правових заборон із принципами правової визначеності, прозорості та підзвітності, які реалізуються через обов'язкове декларування подарунків, деталізацію етичних стандартів поведінки та процедурні правила їх прийняття й обліку. Зроблено висновок, що адаптація зарубіжних доктринальних підходів сприяє вдосконаленню методології адміністративно-правової кваліфікації правопорушень, пов'язаних з одержанням подарунків, мінімізації правозастосовної варіативності та забезпеченню балансу між ефективною протидією корупції і дотриманням прав та законних інтересів публічних службовців.

Ключові слова: подарунок; неправомірна вигода; публічний службовець; корупційні правопорушення; адміністративно-правова кваліфікація; антикорупційні обмеження; зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Відмежування подарунка від неправомірної вигоди у публічній сфері належить до числа найбільш складних і дискусійних проблем сучасного адміністративного та антикорупційного права. Це зумовлено насам-

перед подвійною природою дарування як соціального і правового явища: з одного боку, подарунок може виступати формою соціально прийнятної, протокольної або символічної взаємодії, з іншого – за певних умов перетворюватися на засіб при-

хованого впливу на службову діяльність публічного службовця. Така трансформація часто відбувається без прямої домовленості між сторонами та незалежно від значної матеріальної вартості блага, що істотно ускладнює правову оцінку відповідних ситуацій.

Проблемність відмежування подарунка від неправомірної вигоди посилюється застосуванням у законодавстві та правозастосуванні оціночних категорій, зокрема зв'язку дарування з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, мети надання блага, очікуваної взаємності, повторюваності та контексту взаємовідносин сторін. Формальні критерії, такі як матеріальна форма або вартісні межі подарунка, не завжди є достатніми для забезпечення єдності адміністративно-правової кваліфікації. У результаті виникають ризики неоднакового застосування норм, що, з одного боку, знижує ефективність антикорупційних обмежень, а з іншого – створює загрозу порушення принципу правової визначеності та передбачуваності юридичної відповідальності. У зв'язку з цим актуалізується необхідність звернення до зарубіжних доктринальних підходів, здатних доповнити національну методологію дослідження та кваліфікації правопорушень, пов'язаних з одержанням подарунків.

Стан наукової розробки проблеми.

У вітчизняній юридичній науці проблеми протидії корупції, адміністративної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, а також антикорупційних обмежень у публічній службі досліджувалися у працях М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, Т. О. Коломоець, В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, А. Т. Комзюка, О. О. Дудорова, В. М. Киричка, О. В. Терещука, О. Є. Панфілова, С. Рогульського, Р. Тучака, О. В. Клока, І. В. Діденка, О. О. Гейца, А. В. Титка та інших. У межах цих досліджень сформовано теоретичні засади адміністративно-деліктного регулювання, визначено місце обмежень щодо одержання подарунків у системі антикорупційних заборон, розкрито проблеми кваліфікації та застосування відповідних норм. Водночас питання відмежування

подарунка від неправомірної вигоди здебільшого розглядається фрагментарно – як складова загальної проблематики корупції або конфлікту інтересів, без вироблення самостійної та цілісної методологічної конструкції.

У зарубіжній науковій літературі ця проблематика досліджується значно ширше та з опорою на міждисциплінарні підходи. У працях Адама Грейкара та Девіда Янчісб обґрунтовується соціальна природа дарування та складність розмежування подарунка і завуальованого хабара; у дослідженнях Андради Молдован і Стівена Ван де Валле акцент зроблено на культурній зумовленості сприйняття неформальних платежів; Давіде Торселло та Бертран Венард аналізують дарування як елемент соціально вкорінених корупційних практик; Сінтія Шоман формулює критерії, за яких корпоративні подарунки набувають ознак корупційної поведінки. Нормативно-правовий вимір проблеми розкривається у працях Стена Бонсінга та Ларса Бо Лангстеда, а також Крістофа Демке і Тімо Мойланена, які пов'язують регулювання подарунків із принципами доброчесного врядування, етики публічної служби, прозорості та підзвітності. Вагомий теоретичний фундамент для аналізу корупції як системного явища також сформовано у працях Сьюзен Роуз-Акерман, Роберта Клітгаарда та Майкла Джонстона.

Загалом сучасний стан наукової розробки проблеми свідчить про наявність значного теоретичного потенціалу, водночас зберігається потреба у поєднанні напрацювань української адміністративно-правової доктрини із зарубіжними критеріальними та міждисциплінарними підходами з метою формування уніфікованих орієнтирів відмежування подарунка від неправомірної вигоди у публічній сфері.

Метою наукової статті є здійснення вивчення зарубіжних та національних доктринальних підходів до відмежування подарунка від неправомірної вигоди у публічній сфері, а також встановлення їх значення для адміністративно-правової кваліфікації.

Виклад основного матеріалу.

У зарубіжній науковій літературі проблематика дарування подарунків у публічній

сфері розглядається переважно в контексті межі між соціально прийнятною практикою обміну та корупційною поведінкою. Так, Адам Грейкара (Adam Graycar) та Девід Янчісб (David Jancsics) у праці «Gift Giving and Corruption» досліджують феномен дарування подарунків під час здійснення публічними службовцями делегованих державою повноважень. Автори акцентують увагу на складності відмежування подарунка від завуальованого хабара, підкреслюючи, що обмін подарунками традиційно сприяє зміцненню соціальних зв'язків і формуванню взаємності. Водночас ключовим критерієм є джерело та мета надання блага: якщо подарунок надається за рахунок власних коштів фізичної особи без очікування зустрічної вигоди, він зберігає характер соціального дару; якщо ж ініціатором виступає юридична особа чи урядова структура і простежується зв'язок із прийняттям службових рішень, таке благо набуває ознак хабара [1].

Питання розмежування подарунків і хабарів у специфічному секторі охорони здоров'я досліджували Андрада Молдован (Andrada Moldovan) та Стівен Ван де Валле (Steven Van de Walle) у роботі «Gifts or bribes? Attitudes on informal payments in Romanian healthcare». У ній аналізується феномен «неформальних платежів» як різновиду соціально толерованих практик, що можуть набувати як форми подарунків, так і фактичних хабарів. Автори показують, що сприйняття таких платежів залежить від культурного контексту, рівня довіри до інституцій та усталених моделей взаємодії між пацієнтами й медичними працівниками.

Психологічні аспекти дарування досліджені Джеффом Галаком (Jeff Galak), Джуліаном Гіві (Julian Givi) та Еланор Ф. Вільямс (Elanor F. Williams) у праці «Why Certain Gifts Are Great to Give but Not to Get: A Framework for Understanding Errors in Gift Giving» [2]. Автори аналізують когнітивні та поведінкові механізми, що визначають взаємодію між дарувальником і обдарованим, зокрема очікування, символічне значення подарунка та помилки у сприйнятті намірів сторін. Хоча дослідження має переважно психологічний характер, його

висновки є релевантними для розуміння мотиваційної складової обміну благами у публічній сфері.

У праці «The Anthropology of Corruption» Девід Торселло (Davide Torsello) та Бертран Венард (Bertrand Venard) розглядають корупцію як соціально вкорінену практику, що формується під впливом культурних моделей взаємодії. Одержання подарунків аналізується як складова ширших корупційних мереж, у межах яких хабарництво може маскуватися під традиційний обмін дарами. Автори наголошують, що за певних умов – особливо в періоди соціально-економічних трансформацій – практики дарування, посередництва та зловживання повноваженнями можуть набувати статусу «нормалізованих» форм поведінки [3].

Окрему увагу межах допустимості корпоративних подарунків приділяє Сінтія Шоман (Cynthia Schoeman) у дослідженні «Corporate gifts: acceptable practice vs corruption» [4]. Авторка чітко окреслює критерії, за яких подарунок трансформується у неприйнятну або корупційну практику, зокрема коли: 1) його надання спрямоване на отримання бізнес-переваги; 2) супроводжується прямим чи опосередкованим очікуванням визначеного результату; 3) виступає неналежним стимулом для впливу на рішення адресата; 4) сприймається як інструмент неправомірного впливу.

Аналіз зазначених підходів дозволив сформулювати власну концепцію відмежування понять «подарунок» і «неправомірна вигода» з урахуванням їх соціальних, психологічних та правових характеристик, що є необхідним для належної кваліфікації відповідних правопорушень у національній правозастосовній практиці.

Стен Бонсінг (Sten Bønsing) та Ларс Бо Лангстед (Lars Bo Langsted) у дослідженні «“Undue” Gifts for Public Employees: An Administrative and Criminal Law Analysis» здійснили комплексний адміністративно-та кримінально-правовий аналіз проблематики одержання подарунків публічними службовцями як складової ширшого феномену корупції. Автори акцентують увагу на необхідності чіткого розмежування підстав застосування адміністративних і кри-

мінальних санкцій за одержання подарунків, формують орієнтовний перелік недопустимих подарунків та досліджують так звану «сіру зону», у межах якої відбувається трансформація правомірного подарунка у хабар. Особливу увагу приділено проблемі «порогу ясності» – ситуації, коли навіть подарунок незначної вартості здатний вплинути на об'єктивність прийняття рішень публічним службовцем незалежно від його формальної оцінки [5, с. 163–184].

Міжнародні підходи до регулювання одержання подарунків публічними посадовими особами ґрунтовно проаналізовані Крістофом Демке (Christoph Demmke) та Тімо Мойланеном (Timo Moilanen) у праці «Effectiveness of Good Governance and Ethics in Central Administration: Evaluating Reform Outcomes in the Context of the Financial Crisis». У зазначеному дослідженні розкрито взаємозв'язок між конфліктом інтересів та одержанням подарунків крізь призму порушення етичних стандартів поведінки посадових осіб. Автори підкреслюють, що в більшості європейських країн сфера конфлікту інтересів і регулювання подарунків є однією з найбільш детально врегульованих складових антикорупційної політики.

У роботі наголошується на системному зв'язку між нормами щодо конфлікту інтересів та правилами прийняття подарунків. Впровадження чіткої політики регулювання подарунків, зокрема принципу «нульової толерантності» до їх одержання, розглядається як ефективний інструмент зниження корупційних ризиків. Водночас автори акцентують на необхідності обов'язкового декларування одержаних подарунків як елементу прозорості та публічної підзвітності.

Окрім конфлікту інтересів, до порушень етичних стандартів у контексті одержання подарунків віднесено підкуп (зловживання владними повноваженнями з метою отримання приватної вигоди), фаворитизм (непотизм, кронізм, патронаж), шахрайство і привласнення ресурсів, неналежне використання службових повноважень (зокрема у формі прийняття подарунків, надбавок, «подяк»), маніпулювання інформацією, порушення конфіденцій-

ності та неотримання присяги державними службовцями [6].

Т. О. Коломєць розглядає антикорупційні обмеження як різновид публічно-правових заборон і обов'язків, адресованих публічним службовцям, крізь призму принципу правової визначеності, який постає критерієм оцінювання якості нормативного регулювання. Концептуальним ядром наукової позиції дослідниці є теза про те, що результативність таких обмежень обумовлюється не стільки ступенем їх суворості, скільки рівнем нормативної ясності: приписи мають бути сформульовані чітко, однозначно й передбачувано, аби бути зрозумілими для адресатів та забезпечувати уніфікованість правозастосування. В українських умовах реалізація цього підходу ускладнюється поширеністю оціночних понять, можливістю множинного тлумачення та варіативністю практики застосування, що потенційно послаблює превентивний ефект антикорупційних механізмів і актуалізує дискусії щодо справедливості притягнення до відповідальності. Порівняльно-правовий аналіз у роботі використано для демонстрації того, що в інших правових системах проблема визначеності антикорупційних приписів розв'язується шляхом деталізації правил поведінки, запровадження процедурних гарантій та встановлення чітких нормативних стандартів, які звужують простір колізій між дозволим і забороненим [7].

У наукових публікаціях А. Є. Запари та Ю. О. Легези, присвячених формуванню та структурі інформаційних компетентностей публічних службовців, закладено методологічно значущий підхід для дослідження правопорушень у сфері одержання подарунків. Його цінність полягає у зміщенні акценту з суто нормативно-догматичного аналізу відповідних деліктів на ширший контекст функціонування публічної служби в умовах цифровізації публічного управління. Обмеження щодо одержання подарунків як складова антикорупційного механізму постають не як абстрактні правові приписи, а як норми, що реалізуються у конкретних управлінських і комунікативних практиках, які дедалі частіше набувають інформаційно-цифрового характеру. Йдеться, зокрема, про службове електро-

не листування, електронний документо-обіг, процедури реєстрації та обліку, внутрішні політики органів публічної влади, а також канали взаємодії з фізичними та юридичними особами.

У цьому зв'язку категорія інформаційної компетентності може розглядатися як самостійний теоретико-методологічний інструмент для пояснення здатності суб'єкта публічної служби своєчасно виявляти корупційні ризики у ситуаціях дарування, адекватно оцінювати юридичну значущість фактичних обставин та забезпечувати належну фіксацію інформації, що має значення для подальшої правової кваліфікації діяння. З позицій методології дослідження адміністративних правопорушень, зокрема передбачених статтею 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення, підхід А. Є. Запари та Ю. О. Легези дозволяє розширити уявлення про детермінанти таких деліктів, доповнивши традиційні ціннісно-мотиваційні та організаційні чинники компетентнісними передумовами професійної поведінки публічних службовців [8].

Висновки. Аналіз зарубіжної наукової літератури засвідчує, що проблематика одержання подарунків публічними службовцями розглядається переважно у міждисциплінарному вимірі як явище, що перебуває на межі між соціально прийнятними практиками обміну та корупційною поведінкою. Іноземні дослідники акцентують увагу на тому, що формальні критерії (вартість подарунка, його матеріальна форма) не завжди є достатніми для правової оцінки, а вирішального значення набувають такі чинники, як джерело надання блага, мета дарування, наявність або відсутність очікуваної взаємності, а також зв'язок із виконанням службових повноважень.

Порівняльний аналіз дає підстави стверджувати, що в багатьох правопорядках акцент робиться на проміжних ситуаціях, у яких формально допустимий подарунок за певних умов здатний набувати ознак неправомірної вигоди навіть без прямої домовленості або суттєвої матеріальної цінності. У зарубіжних підходах підкреслюється значення принципів правової визначеності, прозорості та підзвітності, що забезпечуються, зокрема, шляхом запровадження обов'язкового

декларування отриманих благ, унормування етичних стандартів поведінки та деталізації процедурних вимог щодо прийняття й обліку подарунків.

Отримані доктринальні висновки мають істотне значення для національної адміністративно-правової науки, оскільки сприяють удосконаленню методології дослідження правопорушень, пов'язаних з одержанням подарунків, та формуванню уніфікованих критеріїв їх кваліфікації. Використання зарубіжного досвіду дозволяє зменшити ризики правозастосовної варіативності, підвищити ефективність антикорупційних обмежень і забезпечити баланс між запобіганням корупції та дотриманням прав публічних службовців.

Список використаних джерел:

1. Graycar A., Jancsics D. Gift Giving and Corruption. *International Journal of Public Administration*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/01900692.2016.1177833>
2. Why Certain Gifts Are Great to Give but Not to Get: A Framework for Understanding Errors in Gift Giving. *Current Directions in Psychological Science*. 2016. № 25 (6). P. 380–385. URL: https://www.researchgate.net/publication/311441377_Why_Certain_Gifts_Are_Great_to_Give_but_Not_to_Get_A_Framework_for_Understanding_Errors_in_Gift_Giving
3. Torsello D., & Venard B. (2015). The anthropology of corruption. *Journal of Management Inquiry* Published electronically on April 5 doi:10.1177/1056492615579081
4. Corporate gifts: acceptable practice vs corruptio URL: <https://www.corruptionwatch.org.za/corporate-gifts-acceptable-practice-vs-corruption/>
5. Bønsing S., & Langsted L. B. Undue" gifts for Public Employees: An Administrative and Criminal Law Analysis. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2013. № 21 (2). S. 163–184. URL: <https://doi.org/10.1163/15718174-21022025>
6. Christoph Demmke, SNE Timo Moilanen. Effectiveness of good governance and ethics in central administration: evaluating reform outcomes in the context of the financial crisis. 2011. URL: https://www.eupan.eu/wpcontent/uploads/2019/05/2011_2_PL_Effectiveness_of_Good_Governance_and_Ethics_in_Central_Administrations.pdf
7. Коломоєць Т. О. «Антикорупційні» обмеження для осіб, уповноважених на вико-

нання функцій держави або місцевого самоврядування: реалії використання «фільтру» правової визначеності в Україні та зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 84-89.

8. Запара А.Є., Лєгеза Ю.О. Система інформаційних компетентностей публічних службовців. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 2. С. 32-35

Mutsuraieva L. Distinguishing a gift from an unlawful benefit in the public sphere: foreign doctrinal approaches and their significance for administrative-legal qualification

The article provides a comprehensive analysis of doctrinal approaches to distinguishing a gift from an unlawful benefit in the public sphere, taking into account foreign and domestic scientific achievements. It is substantiated that giving in the sphere of public service has a dualistic nature: it can act as a socially acceptable form of communication and at the same time as an instrument of hidden influence on the official activities of public servants. It is proven that formal criteria for the legal assessment of gifts, in particular their material form or value limits, do not ensure the proper unity of administrative-legal qualification, since the evaluative factors are of decisive importance - the source and purpose of providing the benefit, the presence of expected reciprocity, the connection with the performance of state or local government functions, as well as the social and cultural context of the parties' relations. Based on the analysis of foreign interdisciplinary research (legal, sociological, anthropological, psychological), it is shown that in many legal systems, special attention is paid to intermediate situations in which a formally permissible gift may acquire signs of improper benefit even in the absence of a direct agreement or significant material value. It is established that effective regulation of this area is based on a combination of administrative and legal prohibitions with the principles of legal certainty, transparency and accountability, which are implemented through the mandatory declaration of gifts, the detailing of ethical standards of behavior and procedural rules for their acceptance and accounting. It is concluded that the adaptation of foreign doctrinal approaches contributes to the improvement of the methodology of administrative and legal qualification of offenses related to the receipt of gifts, the minimization of law enforcement variability and ensuring a balance between effective counteraction to corruption and compliance with the rights and legitimate interests of public servants.

Key words: gift; improper benefit; public servant; corruption offenses; administrative and legal qualification; anti-corruption restrictions; foreign experience.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025